

PLAŠTANICA U MANASTIRU PAKRI

Prvi je opisao nešto opširnije manastir Pakru u Slavoniji, blizu Daruvara i Sirača, koji je pripadao patrijarhu Arseniju III Černojeviću, M. F. P. P. u »Srpskom Narodnom Listu« 1846. (74 i d.), a drugi put ju je opširno prikazao poznati trubenik oko narodnih starina, Vladimir Krsić u »Stražilovu« 1886. (1633 i d.). Između ostalih starina ovoga osamljenoga manastira obojica su s osobitom ljubavlju opisala plaštanicu, koju je 1567. poklonila Roksanda, žena moldavskog vojvode Jovana Aleksandra, manastiru Mileševu, i koja je dospela u Pakru; dali su i natpis s nje, ali ne baš potpuno tačno.¹⁾

Ja sam video 1924., prilikom Prvog internacionalnog kongresa bizantologa u Bukureštu, u manastiru Putni u Bukovini, znamenitu plaštanicu monahinje Jefimije, o kojoj je bilo govora i u »Narodnoj Starini« (III. 99.). Sada je ta plaštanica stručno i plastično opisana od L. Mirkovića u »Starinaru« (III. serija, knjiga 2.), i uz opis je dodana i fotografija zanimljive plaštаницe.²⁾ Zadivljen otmenom lepotom te plaštаницe u Putni, pozeleo sam da vidim i ovu u Pakri, koja je vezena od srpskih princeza, što su u Rumuniji našle svoju novu otadžbinu. Kad sam je video, stao sam udivljen pred njenom krasotom. Ona je jedno od remek-dela ručnih radova. Veliki vez je podjednako divan po celokupnom utisku i po pojedinostima izrade.³⁾

¹⁾ Natpis je preštampan kod Ljube Stojanovića, Zapisi i natpisi, I, Nr. 668; ja ga ne izdajem ponovo, nego prilažem fotografiju, pošto stamparija nema potrebnih znakova. Moram upozoriti samo na jedno: Izdavači su čitali ime jedne kćeri Roksandine kao Martina, dok je Jorga ima kao Maricu, a i fotografija daje više prava na tako čitanje.

²⁾ Mirković Lazar, Srpska plaštanica monahinje Jefimije (Iz »Starinara«, treća serija, knjiga druga). Upućujem sobito na razlaganje o airu (vazduhu) i ilihonu (plaštanicu), 4—6.

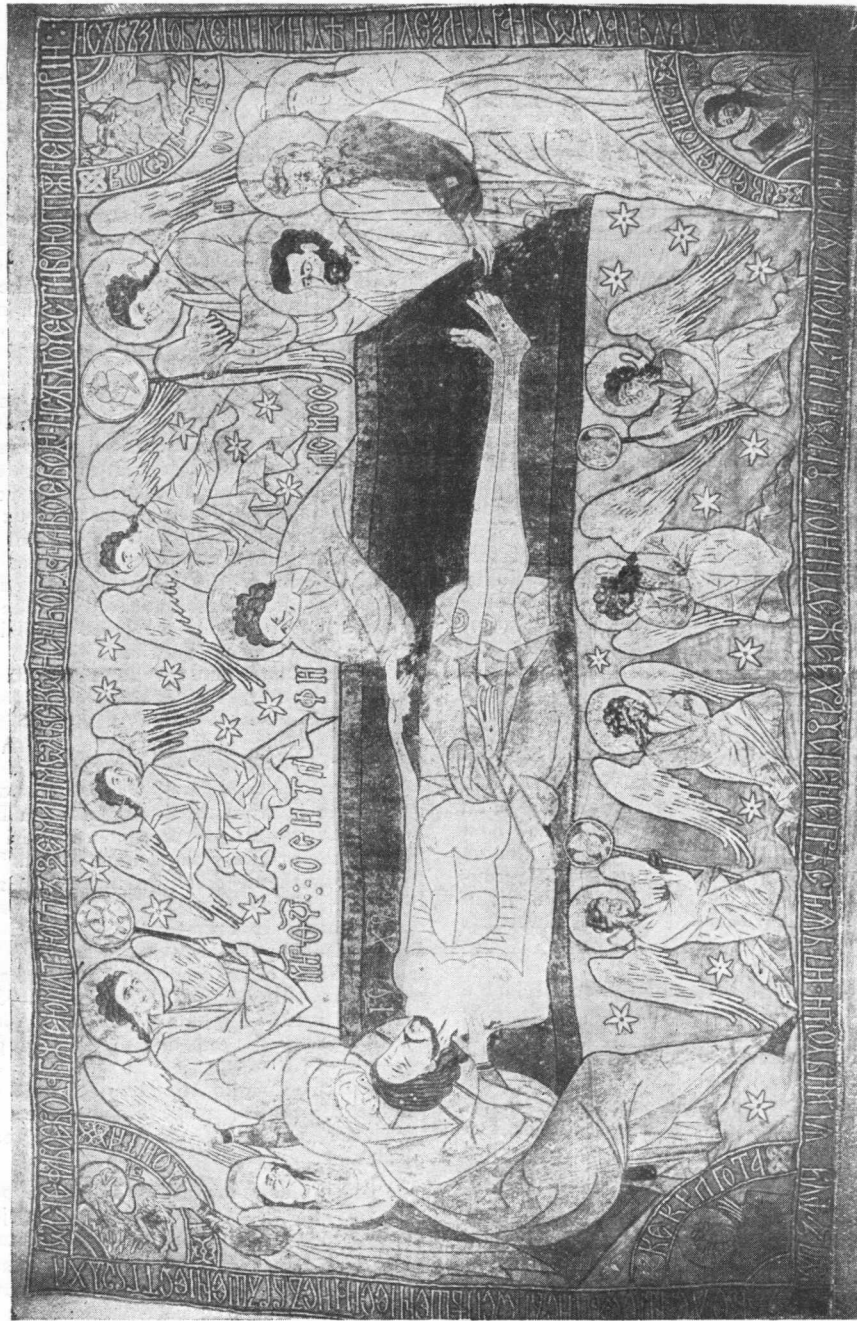
³⁾ Veličina plaštаницe 153×175 cm donjeg ruba. Gornji rub je za četiri cm kraći, kako je pažljivim merenjem utvrdio g. prof. Alfred Römer, u Daruvaru, koji se s mnogo požrt-

vezilja je imala pred sobom ili grčku plaštanicu ili, još pre, srpsku, koja je rađena po grčkoj pregledalici. To se vidi odatle, što su na Roksandinoj plaštanicu grčke reči većinom iskvarene; ne valja već sam natpis *ὁ ἐνταγιασμός*, gdje je od *ὁ* načinjeno *ο*. No to nije bilo teško popraviti. Nevolja je veća bila s grčkim rečima uz simvole evanđelista, koji su u uglovima plaštаницe, osobito uz prvi i četvrti simbol, jer su očevidno bile iskvarene. Obratio sam se na prijatelja, g. Vasilija Grecu, profesora univerziteta u Černovicama, da mi iz svog instituta pošalje sliku plaštаницe, gde su grčke reči uz simvole evanđelista neiskvarene. On mi je s velikom ljubaznošću poslao sliku take plaštаницe iz godine 1489/90., koja se čuva u Putni, a poklon je moldavskog vojvode Stefana Velikog⁴⁾ Na njoj su grčki natpisi potpuno razgovetni, a g. Grecu je bio tako dobar da odmah doda i komentar uz njih: Reči uz simvole evanđelista *ἄδοντα, βοῶντα, κεραιότα, κελαι, λέγοντα* uzete su iz kanona evharistije, iz liturgije sv. Jovana Zlatousta; *Τὸν ἐπιτίθειον ὕμνον ἄδοντα, βοῶντα, κεραιότα καὶ λέγοντα*. Odnose se pak na ono mesto iz Apokalipsisa sv. Jovana Evanđelista (IV, 6—8), gde je govor o četiri apokaliptičke prilike, koje slave Boga.⁵⁾ G. Dr. I. Mantuani, direktor muzeja u m., u Ljubljani, bio je tako dobar da mi saopšti onaj odeljak iz razjašnjenja liturgije, koje se pripisuje patrijarhu cariogradskom Germanu, koji se odnosi na ovo mesto iz kanona evharistije. Migne, Patrologia, S. G. 98 col. 413, 429 i 431—2.) i da ispiše iz »*Ἐκρηνητα τῆς Ζωγραφικῆς*» ono mesto gdje je govor

vovnosti trudio oko što tačnije izrade opisa i slike plaštаницe; srdačna mu hvala; »djevica Ana« je, držim, obnovila samo postavu plaštаницe.

⁴⁾ Slika plaštаницe u Putni, koju je poklonio vojvoda Stefan Veliki, izrađena je od fotografa L. Balan, Černovice (Cernauti).

⁵⁾ Kod nas je prevedeno ovo mesto iz listurgije sv. Jovana Zlatoustog ovako: »Побѣднѣю пѣснь поюше, вопіюше, взываюше и глаголюше». Njih razjašnjava L. Mirković: Pravoslavna liturgika, II. 94, veoma dobro.

Пластаника из манастира Путне, 1489-90.

Plaštanica iz manastira Pakre, 1567.

o slici oplakivanja Hrista, koji se u grob polaže.⁶⁾

Vez na Roksandinoj plaštanici izveden je zlatnom i običnom žicom divno i odgovara gotovo potpuno propisima o slikanju polaganju Hrista u grob. Ivica na plaštanici je skoro jednaak ivici na Jefimijinoj plaštanici, a prilično se razlikuje od ivice na studeničkoj plaštanici. Slova u natpisu nisu dobro proračunata, pa se pri kraju moralo utrpavati i u dva reda pisati. Simboli evanđelista su odlično izrađeni, reči uz njih su sada ispravljene i potpuno razjašnjene. U gornjem polju plaštanice su, između zvezda, četiri anđela, dva gornja, veća, s ripidama, na kojima je izvezeno: ἄγιος, ἄγιος; uzvici, koje kliču apokaliptičke prilike oko prestola božijeg. Dva gornja anđela su gotovo sasvim jednaka anđelima na istom mestu Jefimijine plaštanice. U sredini veza je Hristos, čija divno izvezena glava počiva na krilu Bogorodice, s licem punim skrušene tuge. Iza Bogorodice je Marija Magdalena, koja je uplakana u očajnom bolu podigla raširene ruke. U smirenom položaju adoracije prinosi ustima Hristovu ruku sv. Jovan Bogoslov; vezilja (ili popravilja?) nije znala ko je to, pa je kosu Bogoslova posula vencem krasnog cveća kao i anđelima. Hrista s pobožnom predanošću drži za nože Josif iz Arimateja, pored njega stoje Nikodim i jedna mirosnosa. Na donjem polju između zvezda su tri anđela, kao što su na studeničkoj plaštanici na gornjem, dva krajnja drže ripide s natpisima: ἄγιος, ἄγιος.

Priložnica i, svakojako, vezilja plaštanice je Roksanda, žena moldavskog kneza Jova-

⁶⁾ Prepis je učinjen iz dela: Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos aus dem handschriftlichen neugriechischen Urtext übersetzt mit Anmerkungen von Didron d. Ä. und eigenen von G. Schäfer, Trier, 1855. Celo mesto glasi ovako: »Das Weinen beim Grabe (*Ὁ ἐπιταφίος θρήνος*). Ein viereckiger und grosser Stein. Und auf demselben ist ein Tuch ausgebreitet. Und auf diesem liegt Christus nakt auf dem Rücken. Und die Heiligste kniet ober ihm und küsst sein Angesicht, und Joseph küsst seine Füsse, und der Theolog seine Rechte. Und hinter Joseph ist Nikodemus auf die Leiter gestützt und schaut auf Christus. Und neben der Heiligsten ist Magdalena Maria, und hält nach der einen Seite ihre Hände hoch ausgestreckt und nach der andern hin weint sie; und die anderen Salbträgerinnen reissen sich die Haare aus; und hinter ihnen das Kreuz mit der Inschrift. Und unter bei Christus ist der Korb des Nikodemus mit den Nägeln und der Zange und dem Hammer. Und dabei ist ein anderes Gefäss, wie ein kleiner Wasserkrug«, 206.

na Aleksandra IV Lapusleanu, sina Bogdana Slepog, koji je prvi put vladao od septembra 1552. do novembra 1561., a drugi put od oktobra 1565. do maja 1568.⁷⁾ N. Jorga veli za njega da je bio strašan krvolok, krvavih, zbog bolesti, ne samo očiju nego i ruku, koji je pobožnim zadužbinama okajavao svoje teške grehe; on mu je objavio i sliku, dostojnog starca, koji ne izgleda krvnik.⁸⁾

Za Roksandu je već Istvanffy tvrdio da je bila od srpske despotske loze (»... ex vetere despotarum Thraciae stirpe progenita« ed. 1685, 339). No njegove su reči bile jedno vreme potisnute u pozadinu tvrdnjom Gratianovom, po kojoj bi Roksanda bila iz despotskog roda Heraklida. Sami Rumunji su već raspravili poreklo Roksandino i utvrdili da je ona kći Jelene Despotovne, druge žene moldavskog vojvode Petra IV (prvi put, 1527—38, drugi put, 1541—46), koja je bila kći poslednjeg srpskog despota, Jovana († 1502). Kod nas su raspravljali pitanje o kćerima Jovana despota Ilarion Ruvarac i Jovan Radonić. Ilarion Ruvarac je, upravo, raspravljao samo o Despini, ženi Jovana Njegoje, vlaškog vojvode (1512—21), koja mu je bila poznata po zapisima i natpisima gde se spominje.⁹⁾ Utvrdio je za nju samo jedno; da nije bila kći Lazara despota, kao što tvrdi grof Đorđe Branković, ali da je bila iz despotske kuće; čija bi bila kći nije hteo reći. Jovan Radonić je raspravljao o kćerima Jovana despota na dva mesta, prvo kada je utvrđivao, ko je mati Roksandina, a onda, kada je ispravljao doteranu genealogiju grofa Đorđa Brankovića.¹⁰⁾ S poznatih natpisa Despininih na epitrahilju i felonu znao je za nju, a po natpisu u Botošanima, Sučavi i inače bila mu je poznata Jelena Despotovna, prva, koja je bila žena Jovana Njegoje, a druga, druga žena Petra IV Rareša. Pošto je jedna kći despota Jovana, Marija, bila udata za Ferdinanda Frankapana, to je on držao da

⁷⁾ Jorga N., Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen, I, 388 id.

⁸⁾ Staru sliku Jovana Aleksandra IV doneo je N. Jorga u knjizi: Relations entre Serbes et Roumains, između str. 32 i 33, gde je on sa sinom Konstantinom. I ovde je N. Jorga napisao kratku karakteristiku Jovana Aleksandra IV, naročito ističući njegove veze sa Srbima; između str. 36 i 37 je slika njegove kćeri Marice, a između 40 i 41 Teodore; obadve se spominju na natpisu, kao i Konstantin.

⁹⁾ Ruvarac Ilarion, Prilozi k objašnjenju izvora srpske istorije I—XII, Iz Glasnika XLVII, 5—8.

¹⁰⁾ Radonić Jovan, Grof Đorđe Branković i njegovo vreme, 35 i 689 i d.

nema drugog izlaza iz zamršenih genealoških pitanja, nego da postavi hipotezu, da je despot Jovan imao tri kćeri: Mariju, Despinu i Jelenu Despotovnu, a ne dve kao što se obično drži.¹¹⁾ Odnosi su veoma zapleteni, a izvora je tako malo, da je teško pouzdano utvrditi istinu. No ipak ne mogu a da, s velikom rezervom, ne postavim novu hipotezu, po kojoj bi broj kćeri Jovana ostao isti, da identificiram Despinu s Jelenom Despotovnom, Despina, žena Jovana Njegoje, spominje na natpisu krušedolskom svoju decu Teodosija, Petra, Stanu i Roksandu; mesto poslednje se spominje na drugom natpisu, dečanskom (sada beogradskom), Jovan.¹²⁾ Jelena Despotovna je imala kćer Roksandu, koja se udala za Jovana Aleksandra IV Lupusneanu.¹³⁾ Za Jelenu Despotovnu se zna da je bila druga žena Petra IV Rareša, pa bih ja pretpostavio da se kao udovica udala za nj, pošto je umro Jovan Njegoje 1521. i zamenio ga njezin i njegov nastariji sin Teodosije. Tako bi Roksanda bila kći Jovana Njegoje; a

¹¹⁾ Ibid., 692.

¹²⁾ Stojanović Ljuba, Zapisi i natpisi, I, No 437 i 440.

¹³⁾ Botosani, zadužbina Jelene Despotovne: Jorga N., La Romanie pittoresque 163—4. Ktitorski natpis, Jelene Despotovne na crkvi u Sučavi: Kozak E. A., Die Inschriften aus der Bukovina, 142—3.

ako bi ispuštanje njezina imena u dečanskom natpisu značilo da je međutim umrla, onda bi mogla biti kći Petra IV Rareša; mati bi, u tom slučaju, dala isto ime drugom detetu, što ne biva retko. Hronoloških teškoća za identificiranje Despina s Jelenom Despotovnom nema; a što se imena tiče još manje, jer Despina (Despotovna) označuje porodičnu čast, poreklo.

Roksanda, kći Jelene Despotovne, je okupljala oko sebe rasutu srpsku vlastelu i sećala se prilozima srpskih zadužbina, Konstantin Jireček je izdao celo pismo Jovana Aleksandra II od 18. junija 1566. Dubrovčanina, u kome im javlja da su se kod njega sklonili praunuci hercega Stefana Georgije, Pavao i Stefan i praunuke Katarina i Marija, pa ih molj da im učine neku milost ili poklon, ako su ih i njihovim starijim i činili.¹⁴⁾ I Roksandina plaštanica je vezena za Mileševo, u zemlji hercega Stefana. Mileševo je mnogo puta stradalo od Turaka, ali najviše 1690; sasvim je razoreno 1782., a obnovljeno 1863. Roksandina plaštanica je svakojako prenesena prilikom Velike Seobe, 1690, i smeštena pritom u Pakru, koja je osnovana 1697, za Arsenija III Čarnojevića, čiji se krst za blagosiljanje čuva u Pakri.

Ljubljana, 1925.

Nikola Radojčić.

¹⁴⁾ Spomenik Srpske Kralj. Akademije, X, 90—1.

KA BIBLIOGRAFIJI LUKAREVIČEVIH VRELA.

O nekim autorima, što ih je Vladimir Mažuranić popisao iz Lukarevića i popratio bilješkama u 8. svesku »Narodne Starine« (III., str. 132—151), ima navoda u starom njemačkom djelu: Allgemeines Gelehrten Lexicon von Chr. Gottl. Jöcher, Leipzig MDCCCL, kojim bi se naznačene bilješke mogle u koječem popuniti.

Belonio. G. VI. Mažuranić doista je pogodio, da je to putnik, Francez, Pierre Belon. Poslije je našao, da je o tim putovanjima Belonovim već nešto spomenuo dr. P. Matković u »Radu«, svez. 55. na str. 129. i u »Radu« svez. 62. str. 78. (u opasci).

Biondo (?) = Blondus (Flavius) 1392.—1463. napisao je: »De origine et gestis Venetorum« u »Thesaurus antiquus et historia Italiae«. Da nije u tome djelu govora o tome »kako su zaposjeli Slovjeni Ilirik«? U djelu: Eucyclopaedia Britannica (Cambridge, 11. izd.) p. r. »compass« našao je g. Mažuranić, da su talijanski pomorci, i to baš oni iz luke Amalfi, počeli služiti se

već prije g. 1269. pomičnim magnetom i tu vijest da je iznio historik Flavius Blondus u svojem djelu »Italia illustrata«, napisanom okolo g. 1450.

Callisto Niceforo (?) — Naučna biblioteka u Celovcu (Klagenfurt) ima pod brojem 10.177 djelo: Callistus Nicephorus, Kirchenhistorie übersezt v. M. Fugger, Ingolstadt 1588. — Lukarević je to djelo mogao upotrebiti u originalu.

Cosmografia di Rudingero (?) Rüdinger (Esrom) iz Bamberg, rođ. 1523., bio je profesor u Wittenbergu, išao u Moravsku, pridruživši se češkoj braći, podučavao je u Danzigu i napisao razna djela. (Po Jöcheru).

David Ottomano (?) — Jöcher spominje jednoga pisca imenom David, koga je Lukarević mogao nazvati Ottomanom. »David Ausi, ein Jude zu Constantinopel, von dem aber die Zeit, wann er gelebet, nicht bekannt ist, hat ein Werck unter dem Titel